

רשימות פסקים מהרה"ג ר' חיים ישראל בעלסקי זצ"ל בעניני הלכות תולעים

יותר משנים עשרה שנים, משנת תשס"ד עד תשע"ו, היה לי הזכות הגדול להגיש שאלות על עניני תולעים להרה"ג ר' חיים ישראל בעלסקי זצ"ל. קבלתי הרבה פסקים והדרכה ממנו על הנושא של תולעים, וחלק מהם כתב כתשובות. אמנם, יש הרבה פסקים והדרכה שגם קבלתי בעל פה. ולמרות שיודע אני שזה רק טיפה מן הים, כדי שכמה מפסקיו שלא כתב לא יהיו "כאותיות פורחות באויר שאין להם על מה שיסמכו" החלטתי לרשום כמה מהפסקים העיקריים. ויהי רצון שזה יהיה לתועלת לציבור שצמאים לתורתו של מו"ר.

1. יש חיוב בדיקה על פירות שדרכן להתליע במחובר (שו"ע יו"ד פד:ח). "ודרכן להתליע" זה כל זמן שמצוי או שכיח להתליע. ושיטתו המפורסם של המשכנות יעקב ביו"ד סימן י"ז של 10% רק נותן גבול בין מה ששכיח למה שאינו שכיח. ופעם אחד אמר מו"ר שהמשכנות יעקב "עשה טובה גדולה לכל העולם עם המספר 10%. אבל זה ברור מכל הראשונים שהעיקר מה ששכיח ומה שאינו שכיח". ורבינו תמיד השתמש בביטויים כ"צפוי" או "מופתע" להורות איך להחליט אם משהו נחשב כמיעוט המצוי או לא, וגם התנגד לאילו שהתשמשו במספר 10% כגזירת הכתוב. ופעם הזכיר איך שהיה פגישה של רבנים על נידון המים בעיר נוא יארק, ושרב אחד שם הציע שאם יש אפילו תולעת אחד בחמשה מאגרים לכל העיר, אולי זה כבר 20%. ורבינו התייחס לגישה הזאת בחריפות. מאידך, הוא גם טען שאם יש רק שלשה פטלים על צלחת שמגישים בחתונה, זה גם צריך בדיקה למרות שהכמויות מאוד קטנות, מפני שאנחנו יודעים "שיש תולעים בפטלים".

2. אין גדר מסוים איך לחשב אם דבר נידון כ"מיעוט המצוי" או "מיעוט שאינו מצוי", והכל לפי הענין. רבינו לא קבל דעתם של אילו שטענו שזה תמיד הולך אחרי פירות או ירקות בודדות, וגם לא קבל דעתם של אילו שטענו שזה תמיד הולך אחרי גודלו של מנה. לפעמים רבינו צטט תשובתו של המנחת שלמה (ב:סא) שמזכיר "אגודה של ירק" ותמיד דיבר על ה"יחידה". ורבינו טען שכל מקרה תלוי על מה שנראה כמסתבר לנידון. והרבה פעמים הביא דוגמא מכרוב כבוש, שלפעמים מיצרים מאה פאונד רק מעשר כרובים. היה רב אחד שהציע שחרק אחד במאה פאונד של כרוב כבוש זה כבר מיעוט המצוי, מפני שזה באמת אחד מעשר. ורבינו טען שזה לא מסתבר וחרק אחד במאה פאונד (שיכולים להיות מאתיים פחיות) בוודאי מיעוט שאינו מצוי. בדרך כלל, דעתו של רבינו היה ללכת אחרי ירקות או פירות בודדות או איך שהמוצר נמכר בשוק, לפי מה שהוא חשב כהגיזוני לפי הענין הפרטי.

3. אין הגדר של מיעוט המצוי או מיעוט שאינו מצוי משתנה אם לפעמים משתמשים עם כמויות גדולות או קטנות. בקובץ תשובות (א:עד) כתוב שבמסעדות שמבשלים כמויות גדולות בכל סיר, אולי אי אפשר להסתמך על ספק ספיקא בדיעבד, שזה כבר יותר קרוב לוודאי ונחשב כמחזק בתולעים. ודעתו של רבינו תמיד היה (אחרי שמחליטים על גדר מסוים בנידון) ששינויים בכמות לא משנה.

4. כאשר בודקים כמויות גדולות ויש טרחא יתירא לבדוק הכל, מספיק לבדוק רק שלשה פירות או ירקות מחבילה. כמו כן, במפעלים שמשתמשים באלפי ירקות, אפשר לקחת דוגמאות מכל המשלוח, ולהסתמך על סטטיסטיקה ע"פ שיטתו של המשכנות יעקב על מיעוט המצוי. בתשובת הרשב"א סימן רע"ד כתוב שפירות שדרכן להתליע צריך לבדוק כולם, ואין מסתמכים על רוב כיון דהוי מיעוט דשכיח. וכן כתב הרמ"א ביו"ד סימן פ"ד סעיף ח שמביא דבריו. ובשו"ת טוב טעם ודעת (א:קכג) מחדש אפילו לשיטת הרשב"א, כאשר בודקים שלש ירקות

אפשר לסמוך על רוב וחזקה ביחד. ואפילו לשיטת רבי מאיר שחוששין למיעוטא, חשש תולעים נידון כמו מיעוטא דמיעוטא מפני החזקה. ורבינו אמר שחזקה צריך להיות בצורה הגיוני, ולמשל, אי אפשר ללכת לשוק לבדוק שלשה כרובים ולהחזיק כל הכרובים במדינת נוא יארק כנקיים. ואכן, אפשר להסתמך על דוגמאות וסטטיסטיקה במפעלים שמשמתמשים בכמויות גדולות ביותר מפני שזה מקובל על הדעת.

5. אין חובה לבדוק שום ירק או פרי באופן מעל ומעבר שאינו רגיל. ולכן, רבינו דחה בשתי ידים אילו שטענו שיש חיוב לשרות צימוקים במים לכמה שעות ולהפוך אותם לענבים, לבדוק אם יש תולעים במים, וליבש הענבים בתנור כדי לעשות אותם לצימוקים עוד פעם בחזרה. וכן שמעתי ממנו על כשרות המים, אפילו לאילו שטוענים ש"קופיפודס" אסורים ואפשר לראות אותם כאשר המים בזכוכית קטנה כמבחנה שקוראים "טעסט טוב" בלע"ז, אין אנחנו חייבים לעשות כן. ושמעתי מר' יצחק גראנשטיין שליט"א שהוא שאל רבינו כמה פעמים אודות קלחי תירס, ורבינו השיב לו שאין צורך לחתוך התירס מן הקלח.

6. אפשר לשטוף ירקות ולסנן המים במפה, ולבדוק המפה על תיבות אור. אמנם, למרות שיש מומחים שטוענים שבדיקה כזאת יותר אמין, עדיין גם אפשר להמשיך לבדוק בצורה יותר מסורתית על העלה. וכתב אלי רבינו, "בודאי מי שמלומד ורגיל בבדיקה ישרה, ר"ל ישר על העשב והירק, יכול לעשות כן ונכון הוא, אבל יעוץ לעבור בחינת מומחה" עכ"ל.

7. אין חיוב לבדוק עם זכוכית המגדלת. אמנם, יש עצה טובה לבדוק עם זכוכית כדי להתרגל, או לברר ספק. שרצים קטנים שלא רוחשים ונראים לעין כנקודות קטנות, ואי אפשר לזהות אותם בשום פנים ואופן בלי זכוכית, מותרים. בשו"ת טוב טעם ודעת קונטרס אחרון (ב:נג) דן על בדיקת אורז בזכוכית המגדלת, וכתב שאין חוששים על מה שרואים ע"י זכוכית. אמנם, בשו"ת שאילת יעב"ץ (ב:קכד) החמיר. ומאידך, בבית אדם (לד) וערוך השולחן יו"ד (פד:לו) הקילו. ועיין בספר הליכות שלמה הלכות פסח דף 176 ושו"ת שבט הלוי (ז:קכב). וקבלתי מרבינו מתי להשתמש בזכוכית ומתי לא להשתמש בזכוכית, שזה תלוי עם הזכוכית רק חוסך זמן אבל עדיין אינו עוזר לראות דבר שאי אפשר לזהות בעצמינו. ורבינו הסביר שיש לו תמיד זכוכית בכיסו לבדוק אתרוגים, בתים של תפילין וכו', מפני שהוא מאוד עסוק וצריך לחוס על הזמן. והזכוכית של רבינו היה 7 X , והוא יעץ לא להשתמש בזכוכית יותר מ10.

8. אפילו אם יש מישהו עם עינים מיוחדים שיכול לזהות שרץ שאף אחד יכול לראות, עדיין מותר. למרות שה"מומחה" צריך להקפיד לעצמו. כן קבלתי מכמה תלמידיו משיבת תורה ודעת שזה דבר ידוע בשמו.

9. פירות וירקות יבשים שנתייבשו היטב בתנור, ודומים לעץ אחרי היבוש, מותרים ואין חיוב לבדוק אותם. כדברי בית אדם (לו) שחידש שיש ליבוש בתנור חם מאוד דינו של י"ב חודש, כגמ' חולין (נח). אמנם, רבינו טען שאם אפשר למים השרץ כמו שהיה בהתחלה, זה עדיין אסור מפני שנתייבש כעץ "זה כמו מת". ותמיד צטט המשנה בנדה (נד) ("והשרץ והנבלה והשכבת זרע מטמאין לחין ואין מטמאין יבישים. ואם יכולים להשרות ולחזור לכמות שהן מטמאין לחים ומטמאין יבישים").

מעיקר הדין, רבינו גם טען שאם באמת השרץ נתייבש כעץ, זה מותר אפילו אם עדיין יש לשרץ אותו צורה והביא ראייה מרמ"א יו"ד (פז:י). (אמנם, הוא גם כתב שיש מקום להחמיר על השאלה הזאת).

רבינו גם סבר שדרגת החום בתנור לא משנה, והכל תלוי על לחות השרץ בסוף, וצריכים לעשות ניסיונות אצל כל שאלה לדעת אם אפשר להחזיר השרץ לקדמותו או לא.

10. מותר לאכול צימוקים בלי בדיקה. כט"ז יו"ד (פ"ד:י"ב) שמותרים ע"פ ספק ספיקא, ספק א' אם יש תולעים שם, ואפילו אם יש שם, ספק ב' שמא לא פירשו. עיין בחולין (זו) שהשרץ בתלוש מותר עד שפירש, ובשו"ת חתם סופר יו"ד (ע"ז) שא"צ לבדוק פרי שיש חזקת היתר בתלוש. הפמ"ג במשבצות זהב (פד:יא) כתב כמו הט"ז לדינא, נגד המנחת יעקב (מו:יד, יח), כאשר א"א לברר בקל. אמנם, הפמ"ג מסיים בדבריו והבעל נפש יחמיר. ואמר רבינו

שלמרות שהפמ"ג כתב והבעל נפש יחמיר, מעיקר הדין דבריו כדברי הט"ז והמנהג ישראל לדורות היה להקל. ועיין לעיל מספר 5.

11. אין תותים מוחזקים בתולעים. בשנת תשס"ז, כאשר התותים היו מנוגעים ביותר, הרבה רבנים פסקו שתותים מוחזקים בתולעים, ואסורים מדאורייתא. ורבינו התעקש שהם עדיין מיעוט המצוי שיש רק חובת בדיקה מדרבנן, מפני שאף אחד הוכיח שיש תולעים ברוב התותים (ורבינו היה צודק על המציאות). ועיין בתשובות הרשב"א סימן קיג. רבינו הורה לנו שאנחנו חייבים לכתוב הוראות מספיקות לציבור איך לטפל בתותים, אבל לא לשים עול על הציבור בחינם. עשינו בדיקות וניסיונות במשרד עם ר' יצחק גראנשטיין שליט"א, ורבינו השתתף אישית. ואחרי כן, רבינו כתב בעצמו מכתב לציבור איך לטפל בתותים.

ולמרות שדעתו של רבינו היה שאפשר לספור תותים בודדים, דעתו היה יותר נוח ומרוצה אחרי שעשינו בדיקות על תותים קפואים, כאשר התוצאות היו נקיים לגמרי או חרק אחד ממאה תותים. ובדרך כלל, כן היה.

גם שמעתי מרבינו, אפילו לאילו שטענו שתותים מוחזקים בתולעים, יש רבנים שטענו איך שהבינו הרמ"א ביו"ד סימן פד סעיף ט על המחבר שכתב על מי שעובר ומבשל אם נמצאו קצת תולעים בקדירה משליכם ואוכל השאר. ויש מי שאומר אם רק נמצאו אחד או שתיים, אבל ג או ד הכל אסור. וכתב הרמ"א שם ז"ל, "ודווקא מאכל דאי אפשר לסננו ולהסיר מהם התולעים. ומאחר שהוחזק בתולעים כולו אסור. אבל אם אפשר לסננו מעביר משם התולעים הנמצאים שם והשאר מותר". ויש שטענו ע"פ הרמ"א שכל דבר שהוחזק בתולעים צריך "מתיר מיוחד" וא"א להסתמך על בדיקה רגילה שזה אינו מספיק, אלא צריכים "סינון". וע"כ, הם טענו אם יש פרי או ירק שהוחזק בתולעים, יש רק היתר לרסק ולסנן הפרי או הירק. ומו"ר טען שזה לא נכון ואין שום "דין של סינון", אלא הרמ"א רק נותן לנו עצה נכונה מה לעשות אם יש הרבה תולעים שנמצאים בתשביל.

12. רוטב עם תבלינים טריים נידון כמיעוט שאינו מצוי. כמה פעמים רבינו הקיל בתנאים מסויימים: (א) התבלינים עוברים שטיפה, (ב) התבלינים קצוצים דק, (ג) משתמשים בתבלינים בכמויות מאוד קטנות, (ד) הרוטב עם התבלינים מבושל. וכתב אלי רבינו על הענין, "מש"כ בשמי נכון הוא וראוי לעשות כן" עכ"ל.

אמנם, גם היו שאלות דומות (בלי כל התנאים) שרבינו לא רצה להקל, ולכן, א"א לדמות מילתא למילתא במקרים אחרים.

13. אין נקודות הלבנות על אוכמניות טריות אסורות. למרות שהם באים משרצים מאוד קטנים שעושים גולם, אין לנקודות דינם של מאכל, אלא הם פירשא בעלמא וכמו עץ ואבן.